

- ной коммуникативной компетенции будущих специалистов. – Вестник ВГУ, Серия Лингвистика и межкультурная коммуникация. – 2004. – №2.
2. Гальскова Н.Д., Гез Н.И. Теория обучения иностранным языкам. Лингводидактика и методика. – М., 2004.
  3. Обучение иностранным языкам в школе и вузе. – СПб.: Каро, 2001.

4. Конышева А.Б. Современные методы обучения иностранным языкам. – Минск: Тетра-Системс, 2004.

* * *

Nowadays all specialists at higher educational establishments are transforming from the traditional system of teaching to the new system of teaching. It means teachers are trying to use innovative ways of teaching. They are looking for new ways of teaching in order to improve teaching process.

Тіл тарихы курсы пәндерін жаңа технологиялар арқылы оқыту жолдары

А. Н. Мамиева

ҚазМемҚызПУ-дың аға оқытушысы, Алматы, Қазақстан

Аннотация. Статя посвящена методике преподавания курса истории языка с применением инновационных технологий.

Тіл тарихы мен түркітануға қатысты пәндерді жүргізу барысында түркі тілдерінің фонетикалық, лексика-грамматикалық құрылымының өзіндік даму эволюциясына қатысты көптеген күрделі теориялық мәселелер ғылыми тұрғыда жүйелі түрде қарастырылуға тиіс екендігі белгілі. Осыған орай оқытушыға пәндерді өту барысында, дәріс оқығанда шығармашылық үлкен еркіндік берілетіндіктен, ол өзінің білімі мен өмір тәжірибесі негізінде әрбір тақырыпты түркі халықтарының рухани құндылықтарға толы жәдігерліктерінен алынған мысалдармен байыта отырып, оларды тартымды да қызықты етіп жеткізу жолдарын өз қалауымен таңдап алуы қажет. Тіл тарихы курсына, ең алдымен, студенттердің университет қабырғасында алған толық білімін саралауға, ғылыми зерттеу жұмыстарымен айналысуға баса назар аударған абзал. Ол үшін сабақ кезінде тіл тарихына қатысты студенттің өзіндік дүниетанымын кеңейтіп, танымдық қабілеттерін дамытатын дағды мен кәсіби бейімділіктерін қалыптастыруға, материалдарды терең меңгеруіне мүмкіндік жасалады.

Түркітану және тіл тарихы пәндерін жүргізуде басты мақсат тек білімді меңгерту ғана емес, сонымен қатар студенттің танымдық қабілетін дамытып, оны бекіту, шығармашылық деңгейін арттыруға негізделуге тиіс десек, қателеспейміз. Осымен байланысты оқытушы сабақты өту барысында әдеттегідей жоспарланған әр тақырып пен онда қарастырылған ұғым-түсініктерді тереңдете түсу үшін жаттығулар орындатқызып, сұрақ-жауап түрінде талдау тә-

сілдерін қолданумен қатар бұл ұғымдар студенттердің алған білімдері негізінде толықтырылып, пікірталастар ұйымдастырылып, сахналық көріністер жасалып, іс-қимыл әрекеттеріне негізделген тренингтер түрінде де өткізуге болады (*фестиваль, аукцион, пресс-конференция, жас түркологтар симпозиумы, түркі ғылымы бизнес-тренингі мен түркі білім менеджменті сабақтары, т.б.*).

Жалпы алғанда ұзақ жылғы жинақтаған тәжірибе көрсеткендей, түркітану және тіл тарихы курсы сабақтарын жүргізуде түркі халықтарының рухани жәдігерліктері – көне жазба мұралары мен оларда берілетін ой-тұжырымдар үнемі басшылыққа алынуға тиіс. Сонда ғана халықтың ұзақ тарихында жасаған рухани, мәдени қазынасы мен жинақтаған тәжірибесі, адамгершілік, тәлімгерлік тағылымдарына негізделген ұстаз-шәкірт арақатынасы осындай жағдайда ғана жүзеге асады.

Өйткені, жаңа заманның озық ойлы, терең мінезді тәрбиелі жастарын қалыптастыру - оқытушылардың алдына қойылған үлкен міндет. Мұны шешуде оқытушы, біріншіден, студентпен жеке тұлға ретінде тікелей байланысты жүзеге асыра отырып, онымен жүргізілетін жұмысының негізгі бағыттары мен жұмыс бөліктерін дұрыс та сапалы ұйымдастыра алуға міндеттелсе; екіншіден, қазірде пәнді оқыту мен үйретудің мазмұн-сипаты, әдіс-тәсілдерінің күрделене түсуіне орай ол үнемі ізденіс үстінде болуы керек және, үшіншіден, сыни тұрғыдан ойлай білуімен қатар қандай істі болсын, бар ынтасымен атқара алуы да қажет.

Түркітану және тіл тарихы курсы бойынша сабақтарда студенттермен жұмыс жасаудың тиімді әдіс-тәсілдері кеңінен қамтылып, олар шәкірттеріміздің сабаққа дайындығын, танымдық процестерінің даму деңгейін, ақыл-ой қабілеттерінің жетілу барысын анықтауға тиіс. Осыған орай пәнді өткізу барысында жүргізілетін түрлі әдістемелік жаттығулар мен тапсырмалар өзінің маңыздылығы және қажеттілігімен ерекшеленеді. Атап айтқанда, студенттердің түркі халықтарының тарихы, тілдері, әдебиеті, мәдениеті жайында алған білімдерін анықтап алу үшін *Керн-Йирасектің әдісіне негізделген дайындықты анықтау тестісі* қолдануға болады. Тест төрт тапсырмадан тұрады:

1) Студенттің түркітануға қатысты пәнді өткенге дейінгі білімін анықтау тесті 15 сұрақтан тұрады. Дұрыс жауапқа - 1 балл, дұрыс емес жауапқа – 0 балл;

2) «Түркі тектік ағашының» суретін салу.

3) Сөздік мәтін бойынша бағалау. Көне түркі тілі не қазіргі түркі тілінде жазылған мәтіннен үзінді ретінде 1-2 сөйлем оқылып, есте сақтау қабілеті бойынша жазылады.

4) Түркі өркениетінің ұлы тұлғалары жайында мәліметтер оқылады да, студенттерге тыңдаған мәліметтер негізінде концептуальды кесте жасау ұсынылады.

Мұндай диагностикалық тапсырмалар студенттің түркітану іліміне қатысты ұғым деңгейін анықтауға мүмкіндік туғызумен қатар, олардың өзіндік ойлау және тұжырым жасай білу қабілеттерінің қандай деңгейде қалыптасқандығын жобалауға мүмкіндік береді. Сондай-ақ тіл тарихы курстары бойынша сабақтарда әдеттегідей топ-топқа бөліп интерактивті түрде өту әдісін ұтымды қолдану студенттердің сыни тұрғыдан ойлануына, берілген тақырып бойынша белсенді түрде жұмыс істеулеріне, достарының логикалық ойлауына баға беруге, өз ой-пікірлерін ортаға салып, еркін жеткізе білулеріне жағдай туғызары сөзсіз. Әсіресе, Л.С.Выготскийдің әдісіне сәйкес түркі тілдері бойынша берілген материалдарды оқып шығып, ондағы әрбір жеке түркі тілдеріне тән ерекшеліктерді *Венн диаграммасы* не *концептуальдық кесте* түрінде рәсімдеуі студенттердің сабақ кезінде қалыптасқан түсінік деңгейін анықтауға және олардың пәнге деген қызығушылығын арттыруға көмектеседі. Сондай-ақ студенттің сөзді, түркі тілдерінің сөздік қорын, сөз тіркесі мен түркі сөйлемінің өзіндік құрылысын ерікті есте сақтау процесін жүзеге асыру үшін «10 сөз не сөйлем» деген әдісті пайдалануға болады. Бе-

рілген сөздер не сөз тіркестері немесе сөйлемдер студенттің зейін қасиетінің тұрақтылығы мен есте сақтау қабілетін арттыруға бағытталады. Топ студенттері арасындағы байланысқа сүйенетін оқытудың интерактивті әдістерінің бұл түрі ұжымдық жұмысқа, студенттің өзіндік белсенділігін арттыруға ықпал етеді. Әдісті тест әдісін қосу арқылы жандандыруға да болады. Берілетін тест тапсырмалары студенттің зейіні мен логикалық ойлау қабілетін арттыруға негізделуі қажет.

1. «Жер – мемлекеттің негізі» деп таныған ғұн көсемі

A Тұман Шаньюй

B Шұжық-князь

C Ұлы данху

D *Моде Шаньюй*

E Лули-князь

2. «Кодекс Куманикусты» зерттеген қазақ ғалымы

A Н.Сауранбаев

B Б.Әбілқасымұлы

C Р.Сыздық

D *Ә.Құрышжанұлы*

E Ә.Қайдар

3. Чуваш тіліндегі «самка» сөзінің мағынасы

A маңдай

B ұрғашы

C өзімен-өзі

D самғау

E ұшу

4. «Ит» оғыз тілінде

A қапу

B күрт

C илге

D *көпек*

E самса

5. Түрік жігітінің үйлену тойына дейін қызға жіберетін сыйлығы

A жүзік, орамал, халва

B хна, айна

C *тәтті, гүл*

D пышақ, ат

E гүл, мата, т.б.

Ал «Қазақ жазуының тарихы» пәнін өту кезінде «Бейнелі ойлауды бағалау» тренингін «Көне түркі руникалық жазба ескерткіштері» тақырыбын өткенде пайдаланған ұтымды. Тренингтің мақсаты – студенттерді ғылыми-зерттеу жұмысымен шұғылдануға үйрету, ғылыми-зерттеу әдістерімен таныстыру. Ол үшін топ студент санына қарай «Тіл білімі институтының» ғылыми қызметкерлері ретінде 4-5 топшаға бөлінеді. Әр топшаға зерттеу үшін Ор-

хон, Енисей, Талас, Ертіс, Сырдария, Есік, т.б. ескерткіштерінің 4-5 суреттер топтамасы салынған мен транскрипциясы қоса жазылған мәтіні бар конверт ұсынылады. Оның әрқайсысында 4 суреттен салынған. Әрбір «зерттеуші ғалымдар» тобына сағат және жауабын жазу үшін хаттама қажет.

Бейнелі ойлауды зерттейтін хаттама

Бөлім	Нәтиженің нөмірі	Тапсырманы орындаған уақыт
1.		
2.		
3.		
4.		

Жұмыс студенттермен қарым-қатынасқа түскеннен кейін ғана басталады. Құрылымы: бір конвертте 4 көне түркі руникалық ескерткіші бейнеленген сурет беріледі, олардың 3-уі бір топқа жатады, ал 4-сі басқа ескерткіштен. Соны ескерткіштердегі жазу үлгісі, мәтіндегі тілдік ерекшеліктерге қарап отырып, ажыратулары қажет. Зерттеушілер берілген тапсырманы дұрыс орындаулары үшін қосымша көмек ретінде 10 сұрақтан тұратын жетелеуші тест сұрақтарын да беруге болады. Жұмысты орындау кезінде зерттеу нәтижелері, кеткен уақыт, әр бөлім бойынша орындалған тапсырмалардың орындалу барысы хаттама толтырылады. Тренинг-сабақ нәтижесі мына формула негізінде есептеледі:

$$A+B=T$$

Ескерту: Бейнелі ойлаудың интегральдық көрсеткіші – А, біріктіретін дәлдік – В және тесті орындау уақыты – Т.

«Жазу, оның түрлері», «Графика және эпиграфика» «Көне түркі әліпбиі», «Көне ұйғыр әліпбиі», «Араб жазуы», «А.Байтұрсынұлы әліпбиі» тақырыптарын өту кезінде қолданылған Л.Д.Элькониннің «Графикалық диктант әдіс-темесі» үнемі оң нәтиже береді. Бұл әдістің негізгі мақсаты студентке жазу, оның түрлері жайында түсінігін қалыптастыруға және әріптердің сөзде орналасу позициясын (жеке тұрғанда, сөз басында, сөз ортасында, сөз аяғында) өздігінше ажырата білуге үйретуге бағытталған. Ал Цицерон әдісін түрлі әліпбилердегі әріптер таңбасының өзіндік графикалық бейнеленуі мен жазылуын үрдісін, әсіресе, Орхон, Енисей, Талас жазулары мен көне ұйғыр, араб әліпбилерін өткен кезде қолданған өте тиімді деп ойлаймын. Әдісті қолдану тәсілі мынадай:

Елестетін көріңіз, өзіңізге таныс .....

әліпбиімен сіз сабақ барысында таныстыңыз. Әрбір әріпті, оның сөзде орналасу позициясын (жеке тұрғанда, сөз басында, сөз ортасында, сөз аяғында) ойша сақтаңыз. Міне сіздің алдыңызда ..... әліпбиі. Көзіңізді жұмып, оның құрамын көз алдыңызға елестетіңіз. Барлық нәрсе сіз қалай ойласаңыз, солай болуы керек. Сіз ..... әліпбиін есте сақтадыңыз.

Бұл әдіс оқытудың психодиагностикалық тәсілдерінің қатарына жататындықтан, студенттердің аталған әліпбилерді есте сақтауларына жақсы көмектеседі. Сол сияқты таңбаларды көру арқылы есте сақтау қабілеті жаттықтыруда (арша жазуын үйрету кезінде) *Айвазовскийдің әдісін* де пайдаланған жөн.

Жоғарыда аталған технологиялық әдістер студенттерді өз бетімен жұмыс істеуге, қорытындылар жасауға, жүйелі білім алуға жетелейді, өзін-өзі бағалауға және өзгені де бағалай білуге үйретеді. Мұнымен қатар тіл тарихы курсы бойынша студентті ұсынылған жаңа материалмен жұмыс барысында өз ойын сызба немесе сурет, тірек конспектілері арқылы жеткізуіне, жаңа тақырыпты бекіту кезеңінде өз пікірін шағын трактат (эссе), баяндама немесе ереже құрап жазу арқылы беруіне дағдыландыруға да болады. Бұлардың бәрі де студенттеріміздің белсенділігін, ойлау, есте сақтау, елестету, қабылдау қабілеттерін, жадысы мен зейінін дамытып, қызығушылығын арттыра түседі. Сабақ формаларының үнемі өзгеріп отыруы, әсіресе топтық формаларда жұмыс істеу студенттер арасында қарым-қатынастың нығаюына ықпалын тигізеді. Шәкірттеріміздің тапсырманы өзінің орындау мүмкіндігіне қарай таңдап алуға еріктілігі, оның өз күшін, шама-шарқын бағалай білуге, өзін қауіпсіз сезінуіне, қиындыққа дайын болуға және оны жеңуге тырысуына жетелейді.

Әдебиеттер:

1. Познавательные способности в обучении. / Под ред. Щадрикова В.Д. – М.: Просвещение, 1991.
2. Практикум по общей психологии. / Под общ. ред. Щербакоева М.Н. – М.: Просвещение, 1990.
3. Иманғалиев Е. Жеке тұлғаны әлеуметтік-психологиялық болжау әдістері. – Астана: Фолиант, 2008.

* * *

The article deals with the methods of teaching history of language using innovative technologies.